

Եւր վերջով հայերէն բառ չունինք՝ որ օրինակ բերէի. բայց ինչ որ ըսի ժողովի մասին, կը գօրէ հոս ալ. փափագողը կըրնայ տեսնել հոն. նախնեաց մէջ կայ սակայն ձեւ մը. իրենց չեն սիրեր իս ձեւը, որով ես կը փոխեն. սեռականին մէջ դարձեալ իսի փոխելու պայմանաւ. այսպէս փոխանակ ըսելու քիտ, կ'ըսեն քնար, ախար՝ ախար, աղբիտ՝ աղբնար, հղբիտ՝ հղբնար. (այս վերջին երկուքը իբր սեռական ալ գործածուած) գիտ՝ գիտ. իտ՝ ետ, եւն, եւն:

Այդ, կրնայ ամէն ոք տեսնել, ինչպէս եւ բոլոր Սեփր զրոյ թերթերը, որ նախնիք չեմք, ախար, աղբիտ, հղբիտ, զեմք, եմք չեն գրած. (ինչ ալ սոսկալի դէմք ունին, ցուցանք կատարեալ). ուստի իբր մեր անմահ նախնեաց զաւակ՝ ամէն ոք՝ պէտք է գրէ Սեփր, փոխանակ վայրենի Սեփրին. Աչքիս առջեւ թերթ մ'ունիմ, թարմ, ուր գրուած է. «Վերսայի եւ Սեփրի դաշնագրերը». ինչո՞ւ չգրուէին «Վերսայի եւ Սեփրի դաշնագրերը»:

Է գիրը վերջին վանկին մէջ միայն կ'ապրի. բառերու մէջ ինչ ինչ մասնաւոր պարագաներ կան որ կը թոյլատրեն է, ինչպէս ձայնաւորէ առաջ, եակ, մարգարեական, կամ բարդութեանց մէջ, ոսկեգոծ, ալեկոծ, եւն. բայց արմատ բառերու մէջ վերջին վանկէ առաջ բացարձակապէս է գոյութիւն չունի. Վերսայի գրելը սանկ ոճիւրի պէս բան մըն է. Գրսամ, կեղծամ, վերծանկ, վերստիկ, վերսակ, եւն, եւն, տես բառգիրք մը ուր կան վերջի բարդուած անթիւ բառեր. Վեր սկիզբով ոչ մէկ բառ. ունինք վեր, վերք բառը, որ արդէն վերաւոր կ'ըլլայ:

Ուստի, մի՛ գրէք Վերսայի, այլ Վերսայ. կը տեսնէք, բառին վերայ շնորհք մը եկաւ կարծես:

Չմոռցած ըսեմ որ Պոլսական թերթերը ուրիշ անճար սխալ մըն ալ կը գործեն, երբ կը գրեն Եւտի Գոսի, Եւնի գիտ. Բնչ գործ ունին այդ է գրելը. երբ կը գրեմ ետիկ, ետն, Եւնաս, Եւնովք, տարբեր հընչում կու տամ բառերուն, քան այն ինչ

որ կու տամ Եւտի, եւ Եւնի բառերուն. ինչ ալ այլանդակ են Ե գիրը բառերուն սկիզբը արդէն իսկ հե-ի ձայնը ունի. երբ կ'ըսենք կիկոցի, առաջին Ե գիրը տարբեր կը հնչենք յաջորդներէն. անոնք փակ է, իսկ սկիզբինը հեւ է, եւ, երազ, չենք հնչեր եւ, երազ, այլ եւս, եկրազ, բայց չենք գրեր Ե-երբ:

Ուրեմն ինչ հարկ Եւտի, Եւնի գրելու. տաճկ. Ը Եւ երեք գիր, մերը չորս գիր. ինչո՞ւ, նոյնպէս Ե երեք գիր, մերը չորս գիր. Ուստի՝

Մի՛ գրէք

Սեփր, Վերսայ, Եւ-Տի, Եւ-Նի

Այլ գրեցէք

Սեփր, Վերսայ, ԵՏի, ԵՆի

(Շարունակելի, Հ. Ա. ՂԱԳԻԿԵԱՆ)

ՊԵՊ Ի ՏՆԱԿՆ ԻՐ ՀԱՅՐԵՆԻ

Պ. Հ. Ե. ՓԵՏԻԿԱՆԵ

Քեզի կու գամ հայրենի տուն
Քաղաքներուն մէջ տանջուած,
Ուր բեռ մ'է կեանքն յոգնած մարդուն
Եւ սուրբ պատան արինոտած.
Ուր արեգակն ամենագեղ
Կը թաւալի յոյլ օծի պէս,
Ու ժահաթոյն ջերմոս մըղեղի
Է խորխափուն դեւ մը կարծես:
Աւա՛ղ Աստուած իսկ տարագիր
Եւ սուրբ Սեղանն է մոռցուած,
Ու սրբութեան տեղ հայրագիր
Հոն պըղծութիւնն է պաշտուած:
Արդարեւ իսկ, ով Սիրելի,
Թախծոն եղաւ ինձ ապաւէն
Լոյսն աչքերուս երբ բաժնեցի
Մեր գիւղական քաղցրութենէն: —
Արդ կարօտով մը խուսափուկ
Հայրենի տուն կ'երագեմ քեզ,
Ուր սարդենին աստուածատունկ
Եւ քրասեան փրփրազէս
Կը ցընորին հարսի նման
Կապոյտն ի վեր սաղարթելով:
Եւ զեղն իրենց ըստուերական՝
Հեշտ մոռացման յիշատակով
Որպէս պատկերն հին օրերուն,

Եւ կը խորհիմ՝ և կը յուզուիմ:
Գիտեմ՝ երազ մ'է՝ անկայուն,
Այլ իմ նըժգեհ բախտն է՝ կ'ապրիմ:

* *

Երբ մըթընչաղն անըրջական
Ջինջը երկընթով կաթնածեղուն
Լոյս կաթկըթէ՝ ծաղկանց վըլան.
Եւ ոսկեմայրն իր վարսերուն
Թոյլ յորձանքովն ալէկոծուի,
Գեղն և հըրայրքն իւր լուսանիւթ
Դըրոշմելով վըրան երկրի.
Երբ ճառագայթ մը ջերմագուծ
Բրիւնցընէ բոյսն հնչտանքով,
Ուր և Աստղիկն ամօթագեղ
Րնկողմանի բարկ մըշուշով,
Եւ կուսաբուի կաթէն բիւրեղ
Մայիսի նոր վարդեր ծըլին.
Ո՛ր այն սոստանն է քաղցրագոյն
Քան առաւօտն այս գիւղական,
Երբ կեանքն անոյշ երազ մ'է հոն,
Իւ գեղարուեստ և սըբարամ:
Ըղձապատում է հէքեթներով
Ինձ կը զարթնու աշխարհ մը նոր,
Հոգիս վառած գիւղիս կեանքով
Կ'անցնիմ ծովեր անդունդներ խոր.

Ու թափառկոտ որպէս կոյր կին
Որ կը սիրէ և չի յիշի,
Կանանչ ափեր իմ փոցխովին
Կ'երթամ ժողովն նունուֆարներ:
Հեռունընէ կը նըշմարեմ
Բարտիներն իւր շարան շարան
Որ երկնի մէջ նուրբ գիսանեմ
Կը ծըրարուին քօղի նըման.
Մինչ Արաքսեան կապուտաչուի,
Գետակներու հարսը սիրուն,
Արծաթ ծամով կը պարուրուի
Անոց տաժան մերկ ուղքերուն:
Կապոյտ մը ջինջ հնչտ զըզուանքով
Լեռներուն հետ կը խառնուի.
Երկինքն իշած հովտին վերով՝
Աստղը ծաղկէն չըբաժնուի:
Կը գալարուին հեղ բըլբուլներ,
Մին միւսին յեց քոյրեր սիրուն՝
Անծայր թափօր լուռ աղօթկեր,
Դէպ ի կարմիր բագինն արփույն:
Մարմանդին մէջ ուղիս կ'երթայ,
Կը հողովի, կը մուրդի.
Որպէս առուակ մը հեգափահ
Շամբերուն մէջ մայրամուտի:

Կ'անցնիմ այդ հին արահետն
Եւ հարցնելով և յիշելով
Իմ մանկութեան ճանապարհն,
Դորէն կ'անցնիմ ես կարօտով:
Սիրոյ համար աչքն ինչ պէտք է,
Ինչպէս անոյշ մըթին համբոյր,
Երբոր հոգին կ'արտածորէ
Հեռագագաման կարօտի բոյր:
Իմ ճանապարհն անծայր անհաս
Խաչանքման սրտոս կ'անցնի
Երասխի պէս կարօտով վազ
Ու ափէ ափ կամուրջ չունի:
Ես գօտիով ծիածանի
Կը կամընջեմ ծովը սարին.
Անգամ մը գէթ կարենայի
Հասնիլ շեմին իմ հիւղակին.
Եւ երդիկին նըստիլ վըրան
Արևով վառ, լուսնով օծուած,
Հովտին անոյշ հովերը գան
Լի հայրենի բոյրով ծաղկանց.
Բանկարծ բացուին աչքեր շաղոտ
Կախարդական երանութեամբ,
Ու պարզուի նոր առաւօտ
Գիւղիս ճամբուն երկարութեամբ:

* *

Կը ճանշնաք դուք արդեօք Նորշէս: —
Կլարուզ լերան ըստուերին տակ
Հըսկայ սարեր դեերու պէս
Կանգնած անոր դըրան պահակ:
Ըսպիտակ են լանջքերն իւր լայն,
Ապապատը՝ թիկունքը վէտ,
Արևը թագ, երկինք վըրան
Առեւանգուած կոյս մ'հրաշատես.
Կարծես երկնի սիւներ ըլլան
Մայրիներն իւր սաղարթագեղ.
Կարծես նոճին խընկածորան
Հաստակն ըլլայ ամենագեղ:
Վրահուր մէջ ծընած աղջիկ
Որ չունի վէպ և ոչ անու
Անյիշատակ և երջանիկ
Իբրև վայրի գեղեցկութիւն:
Ոչ ոք գիտէ իւր պատմութիւնն,
Ոչ ոք գաղտնի ճանապարհներն.
Որպէս հէքեաթ հրաշքով լեցուն,
Այդպէս են իւր առեղծուածներն:

* *

Այ իմ լեռներ, այ իմ սարեր
Երբոր ես լամ չէք խըռովիր.

Երբ ձեզ փարիմ չէ՞ք արտասուեր
Բզզացումով կարօտալիր:
Բարդ բարդ կախուած է՞ք նրկնքէն
Թուխ ամպի պէս մու՞թ ու վըսեմ
Թիկունք տըւած ափսոսթօրէն
Երկնի ճընշող ծանրութեան դէմ.
Ու գոռումով շողթաթախ,
Ջեր ահերէն դուրս կը սահի
Իմ փոցխովին ալիքն անվախ,
Իմ փոցխովին կոհակն ոսկի:
Փըրփուրներն իւր վայրի ցուէր
Վայրի դէմքեր նըհանգնեցու
Յորձանքներով կը ցայտեն վեր
Կատաղօրէն խորտակուելու:
Որպէս անհղ մարտի գուպար
Փոշին լերանց կը խառնուի,
Կարծես ջախջախ աշխարհս ըլլար
Վիշապներէն Կոմառնտի:
Ողբը վըսեմ կ'արձագանգէ
Փառապըսակ Պրոմէթէսին,
Ու աչքերէն դեռ կը ծորէ
Բարութեան լոյսն աստուածային:
Արհաւիրքին մէջ այդ դուն կաս,
Ինձ մըտերիմ սիրելութեամբ
Հայրենի տուն, կանաչ երազ,
Մու՞թ սարերում ըսպիտակ ամպ:
Որպէս դըրախտ ցանկապատուած
Ազապատըէ պարիսպներով,
Այդպէս կարծես գոհ է Աստուած
Որ կ'այգորէ քեզ զատ լոյսով:
Ո՛վ ինձ պիտի պարզէ նորէն
Այն քո պայծառ առաջտուններն,
Կապոյտ երկինքդ ապակեղէն,
Գարնանաբոյր քո պարտէզներն.
Այն քո դեղին տաննն ու խնձոր
Որ կը լեցուին այգուն այգուն
Արեգակին կաթով փըրփուր
Բիւրեղացած ծիրանեզոյն:
Արտերդդ լայն ու հասկալիր
Բոցավառուած Յուլիսի պէս
Ուր իմ քոյրերս հագած կարմիր
Կ'հղանէին ցորենին դէզ:
Եղանակով կ'ըղանէին.
Թեւորուն մէջ խննթ քամիին՝
Բոցը ճարճատ ոսկի հասկին
Շուր կը դառնար արեգակին:
Այն ճամբայ ու արահետ
Յարդը կ'իջնէր մեղմիկ մեղմիկ,
Ու խառնուած արեւուն հետ
Կ'ոսկէքօղէր ծառ ու ծաղիկ:

Տեսնեմ հիւղերդ մանրանըկար
Կանաչին մէջ ցիւր ու ցանուած,
Մամռով պատած, կիսով հաւար
Խոր լըռութեան մէջ տըխրամած,
Երբ անծանօթ ուղեւորին
Բացած դըռներն իւր հիւրընկալ
Սըրտով կիսած պատառն հացին,
Կ'արբեցընէ փըրփարդէզ Դալ:
Երբոր ծառերդ կանաչ ամպեր
Շուր կը ձգգնն կըտուններուն
Որպէս չինու հովանարներ
Մատներուն մէջ բարկ արեւուն,
Մինչ քո խորունկ հովիտներէն
Կը բարձրանայ արեւը կոյս
Արուսեակն իւր կախած կուրծքէն
Բերելով քեզ շընորհք ու լոյս.
Ու մեռողով շաղուած հացին
Կը կարմրերի գոյնը ճերմակ
Լոյսը խառնած նուրբ ալիւրին
Կ'ըլլայ նըշխար, կ'ըլլայ մարմին: —
Թող ինձ, անգամ մ'ալ երագեմ
Այն քո խոռարճ երջանկութիւնն,
Թոհրին անոյշ հէքեաթն յիշեմ
Մոռնամ տըխուր օտարութիւնն.
Քրօսան տարուան պանդըխտութիւնս
Կը բերեմ քեզ, հայրենի տուն,
Քրօսան տարի մոռցուած անունս
Կու գամ խառնել քու յոյգերուն:
Որպէս վաղուց մոռացութիւն,
Մ'ելամաղձոտ հիւզակ անդին,
Կուխըդ կ'ամպես հեռուն հեռուն,
Յառաջելու իմ գորովին:

* *

Կը սիւնանար, կը սիւնանար
Վայելագեղ կին մը կանգուն
Հիւղիս փարած նազելաբար
Լուսով շաղուած մարմին ու գոյն:
Վարսերն ոսկի կը թափուէին,
Խառն սպիտակ աքսանային
Բարդ բարդ ինկած ծոպը ճակտին
Ամպ էր կարծես շուրջը լուսին:
Ինձ կը թըլէր մայրն հովերուն
Ջինջ քօղի մէջ մարմինը ծալ,
Որ կարօտ էր թըռչել հեռուն
Հոգիանալ ու վերանալ:
Լուսագանգուր վարսերուն հետ
Հէքեաթներու մըրմունջ մ'անոյշ
Կը թըլթըրար արծաթաւտ,
Որպէս աղբիւր մեղմ ու քընդոյշ:

իր մայրութեան քաղցր բոյրով
 Ես զայն ճանչցայ խորն իմ հոգւոյս,
 Եւ յուզումով և արցնոցով
 Միւռոնեցաւ լոյսն աչքերուս:
 Ո՛րքան պայծառ էր դէմքն տնոր,
 Որպէս ժրպիտ արշալոյսի
 Յողազարդուած կարտով մօր,
 Մայրութեան լոյս քաղցրութեամբ լի:
 «Մայր իմ, մայր իմ» կանչեցի զայն.
 Մայրն իմ լուռ էր կանգնած խոհուն,
 Աղամանդէ որպէս արձան,
 Ու կը նայէր հեռուն հեռուն:
 Իմ ճանապարհն իմ հեռքն տնայտ
 Աչքերուն մէջ կ'երկարէին,
 Կը խորնային մըլուշապատ,
 Խառնըւելով լոյսը մըթին:
 «Մայր իմ անոյշ, այդ դուն ես հոն,
 Որ կը սպասես ինձ կարօտով.
 Ես այն ճրագն եմ զոր լուցիր դուն
 Մէջը ծոցիդ յուզումներով.
 Ու կախեցիր զայն մեր գիւղին
 Երկնքէն վեր աստղերուն քով.
 Ըսպասեցիր որ ես ծագիմ
 Նոր ու խոշոր արշալոյսով.
 Շատ ու երկար ըսպասեցիր
 Գիշերներուն լապտերդ վառ,
 Օրորանիս քովը ծնրադիր
 Մօր արցունքով լացիր, լացիր:
 Քանի՜ պանդուխտ եկան անցան
 Քու կըսկիծի ճանապարհով,
 Մինչ իմ հեղքերը թաղուեցան
 Տարիներու փոշիներով:
 Եկած եմ արդ տեսիլքի պէս
 Աչքերուդ մէջ կարօտով թաց
 Գէթ մի անգամ համբուրեմ քեզ
 Քանի երազն ինձ բախտ մընաց:
 Կուրծքիդ տաքուն պտերս դընեմ,
 Դրաւ շրթներս կաթնաղբիւրիդ,
 Մանկութիւնս իմ լամ ու յիշեմ,
 Մանեակն ըլլամ պարանոցիդ.
 Մայր իմ դուն ինձ թէ չըլլեցիս
 Ես կը յուզեմ բոլոր քարերն
 Իմ արցունքովս, և որբի պէս
 Լալով կու գամ հիւղիս քովերն»: —
 Մայրըս բացաւ թեքն իւր լայն,
 Վերափոխուած Տիրամօր պէս.
 Ծիածանի փերթեր ինկան,
 Ու սարսուռներ իմ հոգիս:
 Մըթնոլորտն իր շուրջն յուգուելով,
 Կապոյտն առաւ ծիրանի գոյն,

Բոլորեցաւ լոյս դէմքերով
 Կարօտին մէջն իր թռններուն.
 Ինձ մըտերիմ անոյշ դէմքեր
 Իմ հոգիս խորն անդրադարձ,
 Մայրապաշտօն սիրելիներ
 Հըրաշքի պէս մարմին առած:
 Ու մերձեցայ պաշտամունքով,
 Երկիր պագի իր մայրութեան.
 Եւ թըրջեցի հողն արցունքով
 Ոսկիացած առաւօտեան.
 Դունկերէն վեր բաղեցի պէս
 Կուրծքս կուրծքին հանգչեցուցի: —
 Վայ ինձ, այս ի՞նչ անցաւ սրբոյս...
 Ես ցուրտ նոճի մը զըրկեցի.
 Դառը կաթնք կապոյտ արցունք
 Խորն աչքերուս թաց ու խաւար.
 Գըրկեց հոգիս հեղձամըձուկ,
 Հետքս լացաւ եղբայրաբար:
 Ու մեր շուքը սքփեցաւ լուռ
 Յաճ ու մենակ հիւղիս վըրան.
 Դունին համբարձաւ տըխուր, տըխուր,
 Ծածկեց երազն իմ յաւիտեան:

Միւս 10 Մայիս 1927

Հ. Վ. ՅԱՎԱՆԻՍԵԱՆ

ՆՈՒԹԵՐ ԳՈՒԼԿԱՐԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ
 ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՂԱՐԻՄՅԻ ԿԱՄ ԿԱՖԱՅԻԻ
 ՏԱՂԵՐԸ ԹՐԱԿԻՈՅ ԵՒ ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ
 ՀԱՅՈՅ ՎՐԱՅՈՔ

Մարտիրոս Կաֆացիի կենսագրութիւնը
 չէ որ պիտի տամ հոս ոչ ալ այս բազ-
 մարդիւն և բազմաշխատ նշանաւոր ժէ-
 դարու հայ կրօնականին երկերուն ամբող-
 ջութեան մասին պիտի խօսիմ. այլ պար-
 զապէս իմ անձնական ձեռագիրներու հա-
 ւաքածոյիս մէջ գտնուող հին տաղարանէ
 մ'առնելով պիտի հրատարակեմ (կարծեմ
 առաջին անգամ ըլլալով) իր տաղերը, ու-
 րոնք գրուած են երգիծաւ—քննադատական
 ոճով անոր ի Պուլկարահայոս ըրած ճամ-
 բորդութեանց ընթացքին, 1674ին առեռն-
 ները գրուած այս տաղերը, պատմական
 աղբիւրներ կարելի է նկատել որմէ պիտի
 կարենայ օգտուիլ Պուլկարահայոց պատ-
 մագիրը: Տաղերուն հետ պիտի աւելցնեմ